

Shandilya bhakti sutram

21/12 ✓ A

शांडिल्य भक्ति सूत्रं
चन्द्रेश्वर भाष्ये

शां० सू०

॥१॥

श्रीगणेशायनमः॥ ॥हरिः३०॥ ॥प्रपद्यपरमं देवं श्रीस्वामेश्वरसूरिणा॥शां०डिल्यशतसूत्रीयं साध्यमासाध्य
तेधुना॥१॥गोविंदचरणाद्दृढमधुनोमहदद्भुतं॥यत्पायिनेनमुत्थंतिमुत्थंतिचदपायिनः॥२॥जीवानां ब्रह्मवशा
वर्षतिर्भुक्तिरिति वक्ष्यते जीवा ब्रह्मणा त्यंता भिन्ना इति तेषां संसारस्त्रिगुणांतः करणोपाधि कृतो न साहाजिकः स्य
टिकस्यैव जं पाधिसंनिधि कृतं लोहित्यादिकं। स। चोपाधिकत्वादेवन ज्ञानेन निवर्तनीयः किंचु उपाध्युपाधिययो
रन्यतरहानेन तत्संबहानेन वा॥नहि निपु न्यतरदरिनेनापि उपाधियोगे स्फटिकलोहित्यमनिवृत्तिरस्ति॥तत्र
हन सर्वसत्ता स्फुरणात्प्रनोहारिनिःसंभवति॥न च संबधस्यातस्य तदुभयस्वरूपानतिरेकात्परिशेषादुपाधिहा
नो देवत्वमनिवृत्तिर्नास्ति ज्ञात्वात्॥उपाधिहाने च कारणांतरमन्वेष्टव्यं तत्रेश्वरसक्तिरेव अलौकिकत्वात्॥श्रुति
स्मृतिसिद्धा॥तथा॥तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्प्रकाशकमनामयं॥सुखसंगेन बध्नाति ज्ञानसंगेन चानघभरजैरागा
त्मकविधिदृष्ट्या संगसमुद्भवं॥तन्निबध्नाति गौकैतेयकर्मसंगेन देहिना॥तमस्त्वज्ञानेन विधिमाह न सर्वदेहिना॥

॥१॥

प्रमादालस्यनिद्राभिस्तंनिबध्नाति सारतेत्युपक्रम्य मां च योव्यभिचारेण सक्तियोगेन सेवेते॥सगुणानुरसमनीत्ये
तान् ब्रह्मसूयाय कल्पते॥इत्युपसहरन् सगवानेवात्मसक्तेस्त्रिगुणात्मकालकरणालयभू पूर्वक ब्रह्मानंदो वा सिल
क्षणमुक्तिहेतुतामाह॥न चोत्तमज्ञाने वेय्यर्थं॥अश्रद्धामलसालनेन सत्तावुपयोतगात्तमं न त्वपेक्षांतः करणरू
पोपाधि धर्मो ध्यास निरास समर्थज्ञानं॥अत एव गुणैश्च परवेति मद्भावं सोऽधि वगच्छति॥ज्ञानसंछिन्न संशयमि
त्यादाव सामर्थ्यं स्फुरमेव न चाज्ञाने कृतः संसारे येन ज्ञानानि वृत्तिरपि वेत्तुं शक्या॥प्रमाणाभावात्तरजतावयवा
देः कारणत्वात्॥अज्ञातशक्तितोरजतोत्यत्यसंभवान्च॥अपि च कुतस्तु खलु सौम्येवं स्यादसतः संजायतेति
श्रुतिः॥कार्यसत्तया कारणसत्ता बोधयंती संसारस्य सत्त्वमेवाह॥नितरांच सत्यसंकल्प इत्यादिना परमेश्वर
सर्गस्य॥नापि सगवान्वादरायणः क्वचिदपि सूत्रे संसारस्या ज्ञान कल्पितत्वमुक्तवान्प्रत्युत स्वप्नस्थिति निराकरणे
न जागृत्सष्टेः सत्यत्वं न च दृष्टांतार्थतत्त्वं॥मानाभावात्॥सुखादि धर्माणां तु साहाजिकत्वं नोपपद्यते सुखादयो

शां० सू०

॥२॥

नसाक्षादात्मविकाराः आत्मनीयप्रतीयमानत्वात्तूगौरत्वादिवत्तत्त्वाद्युपलब्धिसकरणिकाक्रियात्वात्तद्व्यव-
लाघवासमवायेनैवकरणजन्यत्वयुज्यते ॥ श्रोत्रजन्यत्वमिवशब्दस्यसुरवादयः करणसमवेताः ॥ असादीन्द्रि-
यग्राह्यगुणत्वात् ॥ शब्दवदितिपरमते ॥ उभयमतेस्यशून्येन्द्रियग्राह्यगुणत्वात् ॥ आत्मसिद्धिरुक्तसर्वसत्ता-
प्रकाशतयेति ॥ सर्वमतेद्वितीयतृतीययोस्फुटीभविति ॥ तस्मात्पुरुषार्थहेतुत्वात् ॥ धर्मस्येवमेतन्ममा-
सांविधित्तयाइदं सूत्रं ॥ अथातोमक्तिर्मिमांसा ॥ अथेत्ययमधिकाराथेनानन्तर्यार्थः ॥ आनन्तरियंनस्वा-
ध्यायाध्ययनस्यआनिर्घोयोन्यधिकृतेर्वक्ष्यमाणत्वात् ॥ नापित्रामदमादिसपत्यर्थः ॥ मुमुक्षामात्रस्य
भक्त्याधिकारत्वात्तयथामन्त्रवर्णः योब्रह्माणविदधातिपूर्वयोवैवेदांश्चप्रहिणोति तस्मैतंहृदयमात्मबु-
द्धिप्रकाशंमुमुक्षुर्वैशरणमहप्रपद्यति ॥ नचमंगलार्थोपि ॥ तदुच्चारणमात्रस्यमंगलत्वात् ॥ तथाच
मुमुक्षुणासक्तिविचारः कर्तव्यइत्यर्थः ॥ जिज्ञासयाविचारआक्षिप्यतेयद्यपिपरमेश्वरानुरक्तिरूपाया

राम

२

इश्वरस्य जीवाध्यक्षीकरणेऽक्षमत्वान्न चोपायकाः ॥ इश्वरस्य प्रतियोगिको जीवधर्मिकस्तु जीवस्यास्य
 त्रियोगिकपदार्थत्वं प्रत्यक्षत्वे ॥ नेप्रतियोगिप्रत्यक्षत्वं प्रयोजकं ॥ इयं गोर्गवयसदृशी इह सपटोनास्ती संमः
 पिशाचो न भवतीत्यादौ व्यभिचारतः ॥ एतेनाभायप्रत्यक्षप्रोक्ततायाः प्रतियोगिप्रत्यक्षताधीनत्वादयो
 ज्येश्वरप्रतियोगिकान्योन्याभावस्य कथं प्रत्यक्षेति निरस्तः ॥ स्तंभः पिशाचो न भवतीत्यादौ नुमवात् अन्योन्या
 क भावाविषयत्वात् न च स्थायाः ॥ एवं यत्तदन्तप्रतियोगित्रियोगिको विष्णुर्मित्यत्र धर्मिको भेदा विष्णुर्मित्रस्य प्र
 त्यक्षइत्याद्युपपाद्यं ॥ ननु नाहं निर्दुखो न सर्वसुदृति निर्दुखत्वं संसर्गभाव एवात्मन्यनुभूयते नेश्वरप्रति
 योगिकान्योन्याभाव इति चेत् ॥ मेवं ॥ मयि निर्दुखत्वं सर्वसुदृतित्वं वा नास्तीत्यनुभव एव तत्संसर्गभावविष
 यकः निर्दुखत्वस्यैव प्रतियोगितयोपादानात् ॥ न चास्य निर्दुखत्वं ताभावाविषयः ॥ धर्मिप्रतियो
 गिनो स्तादसौ नाधिकरण्येन प्रसज्यतस्यैव निषेधात् ॥ प्रत्यक्षप्रामाण्यसुदृढमन्यत्रोपपादितमस्मा
 मिः ॥ अनुमानानि च जीवे ब्रह्म प्रतियोगिकधर्मिसत्तासमानसत्ताकभेदाधिकरणं ॥ ब्रह्माननुसिंहि

या

तदुखानुसंधातृत्वात्तद्व्यतिरेकेण ब्रह्मवत् ॥ ब्रह्मजीवप्रतियोगिकधर्मिसत्तासमानसत्ताकभेदाधिकरणं ॥ जीवानुसंहितदुखा
 ननुसंधातृत्वात्तद्व्यतिरेकेण जीववत् ॥ जीवब्रह्मप्रतियोगिकयोश्चटसत्ताव्यवहारिक्यासमानसत्ताकयोर्भेदो व्यवहारिक
 योर्धर्मे प्रसिद्धत्वात् न प्रसिद्धविशेषणत्वं जीवब्रह्मणोऽप्यपारमार्थिकैकत्वात् तत्सत्तासमानसत्ताकत्वेन सिध्यते ॥ स
 त्वं पारमार्थिकः सिध्यतीति न सिद्धे साधने ॥ दुखादीनां अंतःकरणश्रितत्वे पि जीवानुसंधातृत्वात् ब्रह्मणश्च दुखानुसंधातृत्वे
 तद्भावलक्षणमुक्तेरपुरुषार्थप्रसंगात् ॥ निरंजनत्वश्रुतिविरोधात् ॥ तदभावावयंभावान्नासिद्धिः ॥ न न्वत्र जीवशब्देनानव
 छिन्नचेतन्यविवक्षायां तस्य सखातनुसंधातृत्वेनासिद्धिप्रसंगात् ॥ अंतःकरणेन वाज्ञानेन वाऽवच्छिन्नं विवक्षणीयं ॥ न
 च तद्युक्तं ॥ अवच्छिन्नमित्यथ्यात्वेन तत्सत्तासमानसत्ताकत्वेन सिध्यते भेदस्य पारमार्थिकत्वासिद्धिर्निति चेत् ॥ रक्तं त
 हितवापि जीवशब्दार्थः ॥ अवच्छिन्नमेवेति चेत् तर्हि जीवस्य मुक्तिर्भ्रिय्यास्यात् ॥ ननु जीवभाव एव मिथ्या चेत्तन्यनुसंध
 भेदेति चेत् ॥ यत्र चेतन्ये मिथ्याभूतो जीवभावः तत्सत्यमेव ॥ चेतन्यं जीवशब्देनऽस्माभिः विवक्षितमिदं तादृशं ॥ तदे
 व चेतन्यं दुखानुसंधात्रिति नासिद्धिः ॥ दुखानुसंधातृत्वं मिथ्येवेति चेत् ॥ किमनेनाकांक्षातां देव न ह्यस्माभिः तत्स

न सत्यत्वं हेतुविशेषणीकृतं ॥ ननु जीवब्रह्मणोर्भेदसिद्धेः पूर्वकथं पक्षदृष्टं तत्र भाव इति चेत् ॥ त्वयस्तु पक्षेन व्यावहारिकभेदेनैव पक्षदृष्टं तत्र भावो
 पक्षेः ॥ यद्वा जीवब्रह्मप्रतियोगिकतात्त्विकतादात्म्याधिकरणं न भवति ब्रह्मावाजीवप्रतियोगिकतात्त्विकतादात्म्याधिकरणं न भवतीति पूर्व
 हेतुर्वैसाध्यनिर्देशो द्रष्टव्यः ॥ न चैवमप्रसिद्धे विशेषणत्वं दोषायां तत्त्विसाध्यकोटिरप्रसिद्धेः साध्यदेते भावबलेन संशयानुदयानुपे
 क्षत्तु विघटनेन पक्षधर्मता विघटनेन वा दोषः ॥ अप्रसिद्धेन साध्यनसा

चायकचातुर

रिमाणसमानपरिमाणः प्रतीयेतेति ॥ उत सर्वो घटा केशो महाकाशोऽस्यादिति वा ॥ नाद्यः ॥ इष्टापक्षेः ॥ न द्वितीयः ॥ उपाधेः ॥
 प्रतिबिम्बपक्षपाती त्वस्वाभाव्येन घटस्यापुन्येः प्रतिबिम्बस्थानीयाकाशे स्वगतपरिमाणप्रतीत्या महाकाशस्य तु विब
 अ स्थानीयमिति न तत्र स्वधर्मपिरंजकः ॥ त एव न तृतीयः ॥ उपरंजितस्य घटधर्मस्य घटाकाशप्रदप्रवृत्तिनिमित्त
 स्य परिच्छिन्नाकाश इव महाकाशोऽभावात् ॥ तत्र न दृष्ट्यवधारणत्वं ॥ संयोगस्य स्वात्यंतभावस्य समोधिकरणत्वं ना
 प्रमाणबलादंगीक्रियते ॥ प्रमाणाभेदविरोधं न भविष्यति ॥ संविदेव हि भगवति विषयसत्त्वापगमे न नारणमि
 ति न्यायात् ॥ ननु यदि विद्यमान एव भेदो घटादिभिर्नासि व्यज्यत तर्ह्युक्तद्वयतद्वयवक्तव्यं ॥ तच्चोक्तं ॥ भेद
 स्यात्तत्त्विकत्वेनागते तु कत्वादिति चेत् ॥ तर्हि दोषद्वयपरिहाराया विद्यमान एव भेदघटादिभिः प्रतिभासयती मे
 त्यस्तु ॥ एवं च द्वयचरितार्थाः ॥ श्रुतयश्च न ह नानास्तीत्यादि ॥ भेदबोधकास्तस्मान्न स्वभावतो विष्णोर्विश्व
 भिन्नत्वमिति ॥ अत्र यं परिहारः ॥ यत्तावदुक्तं प्रत्यक्षं न जीवस्वरभेदप्रमाणमिति ॥ तत्र ब्रूमः इश्वरधर्मिको जी
 वप्रतियोगिको भेद इश्वरस्य प्रत्यक्षः ॥ इश्वरस्य तादृशसद्भावोऽन्तमः पुरुषस्तन्यः परमोऽस्ति दृष्टचनं प्रमाणं ॥

प्रमाण

मे

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

X

X

X

NO FILM

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

अत्र द्वेक राघो महदंतरं स्वगतः २

रघुः

रघुवं

१

राम

॥ श्रीगणेशाय नमः वागर्थाविवसंस्कृतौ वागर्थप्रतिपत्तये जगतः पितरो वन्दे
पार्वतीपरमेश्वरौ १ कसूर्यप्रभवो वंशः क्वाल्पविषयामतिः तिताषुर्दुस्तर
मोहादुदुपेनास्मि सागरम् २ मन्दः कवियशः प्रार्थीगमिष्याम्युपहास्यताम्
प्राशुल्यफलमोहादुदुहुरिव वामनः ३ अथ वाक्यतवागद्वारे वंशोऽस्मिन्पूर्व
सूरिभिः मरुगोवज्रसमुत्कीर्णो मूत्रस्येवास्ति मे गतिः ४ मोहमाजन्मुशुहानामोप
लोपकर्मणाम् आसमुद्रक्षिणीशानामानाकरप्रवर्तिनाम् ५ यथाविधि कुलाग्नी
नां यथाकामार्चितार्थिनाम् यथापराधदंडानां यथाकालप्रबोधिनाम् ६ त्यागा

रघुवं

राम

१

ननिश्चीयतइतिभावः। तस्मादसाधारणब्रह्मलिंगघटितोपक्रमोपसंहारयोरेकवाक्यतयाप्राणपदस्यब्रह्मपरत्वावगमादत्रप्रा
णशब्दोब्रह्मपरइतिस्त्रार्थः। अत्रजीवप्राणारव्यशरीरवायुब्रह्मणात्रयाणामपिलिंगानांसत्वात्रयाणामुपास्यानां त्रयेकं स्वा
तंत्र्येणोपास्पृष्टमितिपूर्वपक्षः। लिंगत्रयसत्त्वेपिजीवमुख्यप्राणलिंगघटितोपक्रमोपसंहारेक्याभावेनब्रह्मलिंगघटितोपक्रमो
पसंहारेक्यादत्रदत्रत्रलैवप्राणपदार्थउपास्यइतिसमाधानकोटिरतितात्पर्य ५९ नवेत्तुरात्मोपदेशादितिचेदध्यात्मसंबंध
भूमात्मास्मिन् २ उपास्तिवक्तुदेवेशकर्तृकादत्रहिश्रुतौ। उपक्रम्यज्ञेयतयास्वस्योपास्यत्वकीर्तनात्। नप्राणोब्रह्मकिंतुस्वात्प्राण
इंद्रइहेतिचेत् ६० ब्रह्मवित्तात्स्वस्यसर्वपापासंसर्गकीर्तनं। प्राणोस्मितंमामित्यस्यतिंद्रित्वेनगुणखलु ६१ प्राणोस्मीत्युक्तमपु
रुषवाच्यकारकवाच्यहंशब्दस्यभीमिद्वितीयांतास्मच्छब्दस्यचवाच्यत्वेमेन्द्रित्वस्यमेतन्नलोमचमीयतइतिस्यब्रह्मवित्ते
नज्ञानप्रभावादोषासंगितकथनमनुगुणंतात्पर्यग्राहकं ६१ तस्मादिदंरव्यदेवताविशेषरूपः प्राणइहोपास्योनपरब्रह्मार्थक
प्राणशब्दार्थइतिचेदत्रोच्यतेध्यात्मसंबंधभूमेत्यादिना। अस्मिन्प्राणोपास्तिपरेध्यायेकौपीतकीर्तिते। ब्रह्मसंबंधबाहुल्यमुपल
भ्यतइत्यहं। प्राणोस्मिन्मुपास्तेतित्युपदेशइहेशगः ६२ नदेवताजीवपरोन्याय्यत्वादुसंमतेः ६२ तथाहि। द्वितीयेत्वंडे।
प्राणोस्मिन्प्रज्ञात्मेत्युपक्रम्ययावध्यस्मिच्छरीरेप्राणोवसतितावदापुरितिप्रज्ञात्मनःपरमात्मरूपप्राणस्यायुःप्रदानोपसंहार

४३

कोवितायेनरेयोनाहोह्यश्रुत्यगुणक
प्रयोजनसिद्धिपरमंवाह्यकुवाटयो
गुणानोक्तानिनामस्यहोवाह्यनिर्माणाः